

VAEVATUD LOOMAD

Sunaura Taylor

Šimpans Booe suutis omandada Ameerika viipekeeles uue sõna keskmiselt 54 minutiga. Nende mõne lühikese aasta jooksul, mil Fouts temaga töötas, õppis Booe selgeks üle 50 sõna, mille abil oskas moodustada lauseid, esitada küsimusi ning kommenteerida ümbritsevat maailma.

1982. aastal müüdi Booe koos paarikümne teise šimpansiga New Yorgi Ülikooli finantseeritavale primaatide eksperimentaalmeditsiini ja kirurgia laborile (LEMSIP). Fouts ei saanud Booe ega teiste päästmiseks midagi ette võtta, sest juriidiliselt olid need instituudi omand.

Fouts kirjeldab, kuidas šimpansid laboris väidetavalt viipekeelt edasi kasutasid, paludes üllatunud teadlastelt maiustusi ja sigarette ning et nad puuridest välja lastaks. Teadlased paigaldasid laborisse viipekeelemärkide selgitusi, et õppida oma uute uuringualustega suhtlema.

Üldsuse pahameeletorm väljendas sügavat segadust seoses loomauuringute eetiliste aspektidega. Nagu Fouts kirjutab: „LEMSIPi teadlased ei hoolinud sellest, et nende uusimad uurimissubjektid suutsid viipekeeles öelda: MINE VÄLJA, SUITSU ja KALLISTA MIND. Nemad tahtsid ainult šimpanside verd. Teisest küljest aga paistis šimpanside karmi kohtlemise vastu protesteeriv rahvas hoolivat vaid sellest, et need oskaksid viipekeelt, justkui väärksid nad selle pärast kuidagi rohkem kaastunnet.“

Booe veetis järgmised kolmteist aastat puuris. Teda kasutati C-hepatiidi uuringutel.

Enam kui kaks tuhat aastat tagasi väitis Aristoteles, et loomadest eristab inimesi keel. See uskumus aitas panna aluse läänelikele traditsioonidele, kus filosoofias ja teaduses käsitletakse keelt ühtaegu nii inimesele ainuomasena kui ka inimene olemise keskse nähtusena.

Veel oli Aristoteles veendunud, et kõne jaoks on vajalik kuulmine, kõne aga mängis tema arvates omakorda kesket rolli mõtlemises. Seetõttu arvas Aristoteles, et kurtidel puudub mõtlemine ja intelligentsus, ning selles vaimus on kurte vahel käsitletud loomasarnastena või „inimesest vähematenä“.

1800. aastate lõpuks väitsid paljud, et viipekeele õpetamine teeb kurtidele tegelikult kahju, kuna takistab neid omandamast suulist keelt, mida peeti ülemaks ja tsiviliseeritumaks keelevormiks. Valdava osa 19. sajandi teisest ja 20. sajandi esimesest poolest tauniti viipekeele kasutamist ja vaegkuuljaid sunniti suhtlema helide kaudu.

Arvestades, et kurtust ja viipekeelt on ajaloos käsitletud loomaliku nähtusena ning seda, kuidas pärdiku või inimahvi käsitamises on tugevalt segunenud rassistlikud, ableistlikud ja antropotsentristlikud ideoloogiad, pole ime, et kui teadlased hakkasid 1970. aastatel õpetama mitteinimprimaatidele viipekeelt (alles mõni aasta pärast seda, kui Ameerika viipekeel tunnistati kõnekeelele võrdväärseks, keeruliseks loomulikuks keeleks), leidis nii mõnigi selle olevat

murettekitava. Nagu üks Ameerika viipekeele kõneleja mulle ütles: „Mõnede meelest ütlesid need uuringud, et kui kõneldav keel on teistele loomadele õppimiseks liiga keerukas, siis viipekeel on nii lihtne, et isegi ahv suudab selle omandada.“

Kas saame muuta hoiakuid loomade ja puuetega inimeste võrdlemisel? Kas suudame võidelda dehumaniseerimise ajalugude põhjustatud vägivallega, võttes samas tõsiselt ka vajadust vaidlustada rolli, mida loom on olnud sunnitud dehumaniseerimisretoorikas mängima?

Ma ei väida, et mitteinimloomad ja puudega inimesed on ainulaadselt sarnased. Pigem teen ettepaneku, et peaksime hakkama uurima süsteeme, mis alandavad ja devalveerivad nii loomi kui ka puuetega inimesi – süsteeme, mis on muu hulgas rajatud keele ja kognitiivsete võimete ableistlikele paradigmadele.

Meile on muidugi kasulik arvata, et keel on inimesele ainuomane.

Tegelikult aga peaksime küsima, miks muudab looma keel või suhtlemisoskus seda, kuidas meie arvates teda kohelda tuleks. Miks tuleks šimpans, kes Ameerika viipekeele märke ei tunne, mõista katseloomana eluaegsesse valgustusse üksikkongis, samas kui pahane rahvas nõuab viipekeelt kasutava šimpansi vabastamist?

Booee viipekeele omandamise juures polnud eriline mitte see, et oskus sõnu kasutada tegi temast äkitselt intelligentse olendi, kellel on tunded, vaid pigem asjaolu, et see seadis meid inimestena vastamisi tema intelligentsuse ja tundeeluga.

Peame küsima, miks on keel niisuguse jõu omandanud.

Suhtume mitteinimloomade suhtlemisviisidesse üleolekuga – mitte üksnes eeldades selget hierarhilist lõhet inimeste infovahetusviisi ja lugematute teistsuguste viiside vahel, mida kasutavad teised loomad, vaid ka arvates, et see lõhe on moraalselt õigustatav.

Peame ümber mõtestama loomadega seonduvat eetikat, kaasates loomadesse suhtumise viisi ka puudepoliitika. On oluline, et uuriksime ühiseid süsteeme ja ideoloogiaid, mis rõhuvad nii puuetega inimesi kui ka mitteinimloomi, sest ableism põlistab loomade rõhumist muudiski valdkondades peale keele.

Asjaolu, et üks levinuimaid argumente, mida inimesed kasutavad mitteinimloomade jätkuva ekspluateerimise õigustamiseks, on see, et loomad pole võimelised väga paljudeks kognitiivseteks protsessideks, mis on omased inimestele, näitab, mil määral kasutab liigikuuluvuse alusel diskrimineerimine oma toimimiseks ableistlikku loogikat.

Ableism võimaldab meil vaadelda inimvõimeid loomade võimetest vaieldamatult kõrgemal seisvatena; kannustab meid arvama, et meie endi inimlikud liigutused, mõtteprotsessid, keeled ja olemisviisid ei ole üksnes alati keerukamad kui loomadel, vaid annavad meile tegelikult ka väärtuse.

Ableism kujundab meie arusaama inimlikust *versus* loomalikust.

Millised kogemused ja arusaamad maailmast kujunevad olendil, kes tajub seda haistmise kaudu või kes suhtleb bioluminestsentsi abil? Millist taipu on vaja ülikeerukateks ränneteks või eluks ookeanisügavustes? Hakkame alles nüüd tasapisi mõistma, kui palju leidub meie planeedil erinevaid võimeid, millest inimvõimed moodustavad vaid murdosa.

1995. aastal sai Fouts lõpuks Booe'e uurimisasutuses külastada: „Kõhklesin hetke ning astusin siis kummargil tупpa. Lähenesin sõbralike šimpansitervitustega Booe'e puurile. Booe'e näole ilmus lai naeratus. Ta mäletas mind pärast kõiki neid aastaid!

TERE, BOOEE, ütlesin viipekeeles. KAS MÄLETAD?

BOOEE, BOOEE, MINA BOOEE, viipas ta vastu. Booe'e kasutas hüüdnime, mille oli 25 aastat varem mulle andnud... Näha teda mu vana hüüdnime viipamas liigutas mind väga. Mina olin selle unustanud, tema aga mitte. Tema mäletas...

Mind valdas tohutu häbi. Mul oli häbi Booe'e hepatiidi pärast, häbi ärakasutamise pärast... Häbi väärkuse pärast, mis kogu selle kannatuse kohal rippus.“